

AKCINIŲ BENDROVIŲ RAIDA

Albertas Šimėnas

Docentas socialinių mokslų daktaras

El.paštas alsime@rs.lt

Rinkos ekonomikos santykių kūrimo patirtis leidžia teigti, kad skaudžiausių padarinių šalies ekonomikai turėjo įmonių ir bankų veiklą bei valstybės turto privatizavimą reglamentuojančių įstatymų spragos, netikslumai ir akivaizdžios klaidos [9, 10]. Siekiant parinkti teisingą reformų kryptį, įmonių sektoriuje labai svarbu kritiškai įvertinti akcinių bendrovių raidą, atskleisti bei parodyti dabar galiojančių teisės aktų, reglamentuojančių bendrovių veiklą, trūkumus, jų ir ES direktyvų atitikimą.

1. Akcinės bendrovės ir jų raidos etapai

Esminis rinkos ekonomikos privalumas ir kartu charakteringas bruožas yra tas, kad jos sąlygomis asmeniui suteikiamos tvirtos teisinės garantijos laisvai pasirinkti pageidaujamą ūkinės veiklos formą, atitinkančią jo turtes, finansines galimybes bei asmeninius sugebėjimus ir po to laisvai ištraukti į konkurenciją su kitais ūkio subjektais pasirinkto verslo sektoriuje. Lietuvoje jau sukurta ir veikia daug rinkos ekonomikai charakteringų ūkininkavimo formų. 1998 metų gegužės 1 dieną LR įmonių registre buvo įregistruota 141 517 veikiančių įmonių. Pagal įmonių skaičių dominavo individualios įmonės – 91 544, uždarnosios akcinės bendrovės – 36 915, žemės ūkio bendrovės – 2 862, akcinės bendrovės – 2 104, ūkinės bendrijos – 1 095. Valsybės ir savivaldybių įmonių atitinkamai buvo 811 ir 560 [7].

Svarbiausias vaidmuo ūkio gyvenime tenka akcinėms ir uždarosioms akcinėms bendrovėms, kur dirba daugiausia darbuotojų (žr. lentelę) [8].

Iš lentelės duomenų matyti, kad akcinėse ir uždarosiose akcinėse bendrovėse dirbo apie 51 proc. visų privataus sektoriaus dirbančiųjų. Šios rūšies įmonės užima dominuojančią padėtį pramonės, statybos ir paslaugų sektoriuose.

Akcinių ir uždarytųjų akcinių bendrovių veiklą, kartu ir bendrą šalies ekonomikos raidą lėmė ir lemia ne tik valstybės mokesčių, miltų, monetarinė, bankų kredito politika, konkurencijos sąlygos užsienio rinkose, tačiau ir teisinis įmonių veiklos reglamentavimas. Bendrovės 1990 07 30–1994 07 05 laikotarpiu vadovavosi pirmuoju po nepriklausomybės atkūrimo priimtu Akcinių bendrovių įstatymu [1]. Nors priimant šį įstatymą buvo siekiama, atsižvelgiant į galias rinkos ekonomikos tradicijas turinčių šalių sukaupą patirtį, tiksliai

Lentelė. Užimta gyventojų atskirų nuosavybės formų organizacijose (vidutinis metinis skaičius, tūkstančiais)

	1992	1993	1994	1995	1996
1	2	3	4	5	6
Iš viso	1855,2	1778,2	1675,0	1643,6	1659,0
Valstybinės įmonės, įstaigos, organizacijos	1088,6	814,8	645,1	600,0	554,6
Privačios įmonės	766,6	963,4	1029,9	1043,6	1104,4
Iš jų: Akcinės ir uždarnosios akcinės bendrovės	327,8	474,7	552,3	563,1	563,1
Individualios įmonės	91,5	109,7	107,6	110,1	79,3
Žemės ūkio bendrovės	212,6	168,7	157,6	104,7	86,0
Ūkininkai	134,7	210,3	212,4	265,7	297,3
Patentininkai		–			78,7

reglamentuoti bendrovių steigimo, reorganizavimo, likvidavimo ir valdymo procedūras, akcininkų teises ir pareigas bei kitus svarbius veiklos aspektus, tačiau dėl ūkio reformų dinamizmo ir sukauptos patirties gana greitai prireikė daugelį įstatymo nuostatų pakeisti, pakoreguoti ar papildyti. Praėjus ketveriems metams (1994 07 05) buvo priimta pirmoji, o dar po ketverių metų (1998 04 17) įsigaliojo antroji Akcinių bendrovių įstatymo esminių pataisų grupė [2; 3].

2. Pirmas akcinių bendrovių ir valstybinių akcinių įmonių raidos etapas

Vienas svarbiausių perėjimo prie rinkos ekonomikos uždavinių buvo panaikinti centralizuotą ūkio planavimo ir valdymo sistemą, sužadinti ūkio subjektų iniciatyvą ir tuo pačiu garantuoti prielaidas racionaliai naudoti išteklius. Reikėjo atsisakyti centralizuotai, direktyvomis valdomų valstybinių įmonių ir pereiti prie rinkos ekonomikai charakteringų ūkininkavimo formų.

1990 05 08 buvo priimtas Įmonių įstatymas, pagal kurį įmonių lygmeniu pradėta keisti centralizuotą ūkio planavimo ir valdymo sistemą į rinkos ekonomikai būdingą sistemą [6].

Šiuo įstatymu buvo nustatyti subjektai, Lietuvos Respublikoje galintys verstis ūkine veikla. Buvo įteisintos tokios įmonių rūšys: individualios įmonės, tikrosios ir komandinės ūkinės bendrijos, akcinės ir uždarnosios akcinės bendrovės, valstybės (savivaldybės) įmonės. Naujų įmonių rūšių įteisinimas panaikino iki tol buvusių valstybinių įmonių monopolį ir kartu sudarė potencialias galimybes sumažinti valstybės monopolį valdant ūkį.

Įmonių įstatymo veikimas buvo ribotas, nes dar nebuvo įstatymų, reglamentuojančių atskirų rūšių įmonių veikimą.

1990 07 30 buvo priimtas ypač teigiama vaidmenį atlikęs Akcinių bendrovių įstatymas [1]. Jis įteisino naują įmonių rūšį, kuri greitai tapo vyraujančia. Įstatymas sudarė būtinas teisinės sąlygas steigti akcines ir uždariasias akcines bendroves, formuoti jų valdymo struktūras, spręsti sudėtingus akcininkų tarpusavio santykius, organizuoti įmonės veiklą.

Siekiant išvengti piktnaudžiavimo valstybės turtu, buvo nustatyta, kad valstybinės įmonės, įstaigos ir organizacijos, kolūčiai ir tarybiniai ūkiai negali būti akcinių bendrovių steigėjai. Teisę steigti tokias įmones turėjo tik privatūs asmenys ar įmonės.

1990 09 05 buvo priimtas Valstybinių įmonių įstatymas, kuriuo pradėjo vadovautis absoliuti dauguma tuo metu veikusių įmonių, ir todėl šis įstatymas turėjo pagrindinę įtaką valstybės ūkio gyvenimui [11].

Pagal Valstybinių įmonių įstatymą valstybinėms įmonėms buvo suteikta teisė leisti akcijas, kurių nominali vertė negali viršyti 50 proc. įmonės įstatinio kapitalo. Tuo atveju, kai išleistų akcijų vertė viršydavo 20 proc. įstatinio kapitalo, valstybinė įmonė įgydavo naują – valstybinės akcinės įmonės statusą. Valdymas valstybinėse įmonėse buvo organizuojamas panašiai kaip ir akcinėse bendrovėse. **Valdymo teisė valstybinėse įmonėse priklausė įmonės darbuotojams ir akcininkams.** Įmonės steigėja (valstybė), kuriai visais atvejais priklausė daugiau kaip pusė įmonės turto, turėjo teisę paskirti į stebėtojų tarybą tik vieną atstovą (!). Akcininkams, turėjusiems nuo 5 iki 50 proc. akcijų, pagal įstatymą stebėtojų taryboje priklausė 2/3 vietų. Valstybinėje įmonėje, kurioje akcininkams priklausė mažiau kaip 5 proc. akcijų, stebėtojų taryboje visos vietos, išskyrus dvi, kurios buvo skirtos atitinkamai steigėjui ir akcininkams, priklausė įmonės darbuotojams.

Valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės valstybei už jos kapitalo naudojimą turėjo mokėti 7 proc. palūkanų nuo turimo kapitalo. Šis reikalavimas visoms įmonėms buvo vienodas ir nepriklausė nuo įmonės veiklos specifikos. Taigi **pagal įstatymą valstybinės įmo-**

nės (išskyrus specialiosios paskirties) už vienodą mokesčio normą buvo išnuomosotos įmonių darbuotojams ir akcininkams be jų sutikimo. Be to, jie nebuvo atsakingi už išnuomoto kapitalo panaudojimą ir išsaugojimą lygiai taip pat, kaip už tai nebuvo atsakingi ir valdžios pareigūnai.

Įstatymas daugeliu aspektų buvo nenuoseklus. Pavyzdžiui, pagrindinis įmonės savininkas – valstybė neturėjo teisės kištis į įmonės veiklą net ir esant akivaizdams piktnaudžiavimams. **Akcininkai, valstybinėje akcinėje įmonėje turintys 20–50 proc. akcijų, pagal įstatymą turėjo 2/3 balsų stebėtojų taryboje, visiškai kontroliavo įmonės veiklą.** Tačiau padidinus valstybinės įmonės akcinį kapitalą iki 51 proc., akcininkų atstovų skaičius stebėtojų taryboje turėjo būti sumažintas nuo 2/3 iki 1/2, o valstybė tuo atveju turėjo padidinti savo atstovų skaičių stebėtojų taryboje. Įmonės darbuotojų atstovų dalis stebėtojų taryboje tiek akcinėse, tiek ir valstybinėse akcinėse įmonėse visais atvejais buvo vienoda – 1/3.

Valstybinių akcinių įmonių įteisinimas sukūrė palankias sąlygas įmonių vadovybei nebaudžiamai piktnaudžiauti įmonių pajamomis ir jų turtu. Tokias galimybes didino įmonėms suteikta teisė didinti įstatinį kapitalą darbuotojų, akcininkų lėšomis; teisė įsigyti įmonės akcijų už jų nominalą; teisė imti bankų kreditus; teisė steigti įmonės dalinius ir nustatyti jų statusą. Iš pradžių šios teisės neatsirodė labai grėsmingos, tačiau išaugusi infliacija, iki minimumo susilpnėjusi valdžios kontrolė, sutrikę atsiskaitymai tarp įmonių, tiesioginiai ūkiniai sparčiai besikuriančio privataus ir neatsakingai valdomo valstybinio sektorių ryšiai, visiškai sumažėjusi atsakomybė už valstybinės įmonės veiklos rezultatus

(blogus rezultatus buvo galima pateisinti ūkio krize) išryškino įstatymo trūkumus. Panaikinti valstybinių akcinių įmonių statusą ir iš esmės patobulinti Akcinių bendrovių įstatymą tapo neišvengiama būtinybe.

3. Antras akcinių bendrovių raidos etapas

Nauja Akcinių bendrovių įstatymo redakcija įsigaliojo 1994 07 05 [2]. Šio įstatymo svarbą lėmė ne tiek jo nuostatų papildymas ir atnaujinimas, nors pakeitimai buvo iš tiesų labai svarbūs, kiek tai, kad buvo panaikintas valstybinių akcinių įmonių statusas ir parengtas naujas LR valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas [12]. Įstatymu buvo nustatyta, kad valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės, taip pat individualios (personalinės) įmonės, kurioms suteiktos juridinio asmens teisės, turi būti reorganizuotos į bendroves ir per 9 mėnesius įregistruotos įmonių registre. Toks principinis sprendimas leido panaikinti deformuotą ir labai ydingą akcinių bendrovių analogo – valstybinių akcinių įmonių gyvavimą.

Nauja Akcinių bendrovių įstatymo redakcija turėjo keletą esminių ypatumų.

Pirmiausia buvo pakeista įstatymo nuostata, reikalaujanti, kad akcinės bendrovės įstatinis kapitalas negali būti mažesnis kaip 250 tūkst. rublių. Lietuvoje jau nuo 1993 metų vidurio buvo įvesta nacionalinė valiuta litas ir tikrovės neatitinkanti įstatymo nuostata turėjo būti pakeista. Antra vertus, reikėjo padidinti akcinės bendrovės minimalų įstatinio kapitalo dydį ir nustatyti kiekybinius įstatinio kapitalo reikalavimus uždarojioms akcinėms bendrovėms. Naujoje įstatymo redak-

cijoje akcinėms bendrovėms buvo nustatytas minimalus įstatinis kapitalas 100 tūkst. litų, o uždarojioms akcinėms bendrovėms – 10 tūkst. litų.

Atsisakyta įstatymo nuostatos, pagal kurią bendrovę valdant privaloma tvarka turi dalyvauti ir jos darbuotojai, t. y. panaikintas reikalavimas, kad 1/3 stebėtojų tarybos narių renkami bendrovės darbuotojų susirinkime. Nustatyta, kad visus stebėtojų tarybos narius renka visuotinis akcininkų susirinkimas.

Buvo panaikintas reikalavimas dėl minimalaus akcinės bendrovės steigėjų skaičiaus ir leista steigti akcinę bendrovę vienam steigėjui.

Galiojusi nuostata, kad uždarojoje akcinėje bendrovėje nustatant maksimalų akcininkų skaičių neįtraukiami akcininkai, kurie yra bendrovės darbuotojai, leido steigti uždarojias akcines bendroves, kuriose galėjo būti net keletas tūkstančių akcininkų. Ši nuostata buvo panaikinta ir nustatyta aiškiai apibrėžta maksimali 50 akcininkų riba.

Beveik neišsprendžiamų problemų kėlė įstatymu nustatytas reikalavimas, kad vieno ar keleto įmonės steigėjų, negalinčių laiku sumokėti už akcijas, įsiskolinimą privalo padengti kiti steigėjai. Akivaizdžiai nelogiškas reikalavimas buvo panaikintas.

Ankstesniame Akcinių bendrovių įstatyme buvo visiškai nereglamentuotas bendrovės steigimo sutarties turinys. Ši įstatymo spraga ištaisyta.

Naikinant valstybinės akcinės įmonės statusą iškilo bendrovių, kuriose tuo laikotarpiu buvo privalu išsaugoti tiesioginį valstybinį valdymą, problema. Naujame Akcinių bendrovių įstatyme buvo įteisintas specialios paskir-

ties bendrovės statusas. Nustatyta, kad toks statusas suteikiamas bendrovėms, vykdančioms valstybei gyvybiškai būtinas funkcijas arba kurių veiklai būtinas specialus režimas. Specialios paskirties bendrovėse valdžios institucijoms priklausanti akcijų dalis negali būti mažesnė kaip 70 procentų balsų. Tokiose bendrovėse valdžios institucijoms suteikiama teisė nustatyti bendrovei privalomas užduotis, prekių (paslaugų) kokybės reikalavimus ir jų kainas ar tokių kainų skaičiavimo taisykles.

Įstatymas buvo papildytas nauju straipsniu, reglamentuojančiu bendrovės reorganizavimą.

Įteisintos nematerialios akcijos.

Galiojęs įstatymas visiškai nereglamentavo pelno, skirto dividendams, metinėms išmokoms (tantjemoms) valdybos ir stebėtojų tarybos nariams ir darbuotojų premijoms paskirstymo. Neretai buvo išmokamos didžiulės tantjemų ir premijų sumos, o dividendams pelno nebelikdavo. Todėl buvo nustatyta, kad metinėms išmokoms (tantjemoms) valdybos ir stebėtojų tarybos nariams, darbuotojų premijoms gali būti skirta ne daugiau kaip 1/5 grynojo pelno.

Nemažai nesusipratimų kėlė nuostata, leidžianti išmokėti dividendus medžiaginėmis įmonei priklausančiomis vertybėmis. Naujame įstatyme buvo nustatyta, kad dividendai išmokami pinigais, o akcininkui neprieštaraujant juos galima išmokėti bendrovės akcijomis ar kitais vertybiniais popieriais.

Iš esmės patobulintas ir atnaujintas Akcinių bendrovių įstatymas gyvavo iki naujo esminio jo peržiūrėjimo ir pertvarkymo, t. y. iki 1998 04 17.

4. Trečias akcinių bendrovių raidos etapas

Akcinių bendrovių įstatymo pakeitimai ir papildymai, kurie įsigaliojo 1998 04 17, palietė apie 4/5 šio įstatymo straipsnių [3].

Pagrindinės Akcinių bendrovių įstatymo pataisos buvo skirtos spręsti šias problemas:

- 1) Išplėsti akcininkų ir ypač smulkiųjų akcininkų turtines ir neturtines teises bei bendrovės kreditorių teises;
- 2) Padidinti bendrovės pareigūnų atsakomybę už bendrovės veiklos rezultatus;
- 3) Išplėsti bendrovės teises skolintis ir skolinti pinigų;
- 4) Padidinti valstybės paramą sunkioje finansinėje būklėje esančioms bendrovėms – joms gelbėti;
- 5) Išsaugoti valstybės, savivaldybės būtinas neturtines teises bendrovėse po jų privatizavimo.

4.1. Akcininkų ir ypač smulkiųjų akcininkų turtinių ir neturtinių teisių bei bendrovės kreditorių teisių išplėtimas. Galima rasti daug pavyzdžių, kai, pasinaudojant galiojusia Akcinių bendrovių įstatymo nuostata, leidusia iš pirmo žvilgsnio visiškai logišką bendrovės reorganizavimo būdą, kai iš tęsiančios savo veiklą bendrovės buvo galima atskirti jos dalį ir po to ją prijungti prie kitos bendrovės arba iš atskirtosios dalies steigti naują bendrovę, buvo padaryta žala bendrovių kreditoriams, valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams, komerciniams bankams, smulkiems akcininkams ir pagaliau bendrovių darbuotojams. **Stambieji bendrovės akcininkai, pasinaudodami įstatymu suteikta teise, re-**

organizuodavo bendrovę taip, kad po to susikurdavo viena ar keletas mažų perspektyvių bendrovių ir paprastai viena, o kartais ir keletas stambių bankrotui pasmerktų bendrovių. Į perspektyvias bendroves buvo perduodamas jų veiklai reikalingas turtas – geriausi pastatai, mašinos, įrengimai, medžiagų atsargos. Tuo tarpu likusioms bankrotui pasmerktoms bendrovėms ar bendrovei paprastai likdavo netgi santykiškai didesnė, tačiau nelikvidaus turto dalis ir svarbiausia – buvusios bendrovės skolos bankams, biudžetui, kitiems kreditoriams. Tai labai prisidėjo prie to, kad bankuose susikauptų daug beviltiškų paskolų, o valstybės ir savivaldybių biudžetai blogiau vykdė pajamų planus. Seimas Vyriausybės prašymu jau ne vieną kartą „gelbėjo“ mokesčių nebemokančias bendroves, leisdamas nubraukti beviltiškus jų įsiskolinimus biudžetui, kartu ir priskaičiuotus delpinigių. Bankrotui pasmerktose bendrovėse ar bendrovėje paprastai likdavo žemiausią kvalifikaciją turintys darbuotojai be jokios perspektyvos ne tik turėti normalų darbą ir atlyginimą, bet ir atgauti prieš metus ar net dar anksčiau jiems priskaičiuotą ir neišmokėtą atlyginimą.

Kreditorių, tarp jų ir valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetų, smulkių akcininkų, darbuotojų teisėms interesams reorganizuojamose bendrovėse ginti ydingas bendrovių reorganizavimo būdas Akcinių bendrovių įstatyme buvo panaikintas. Įstatyme įteisinta nuostata, kad bendrovės, kuri turi paskolų, laidavimų ar garantijų, akcininkų susirinkimas neturi teisės priimti sprendimų dėl bendrovės reorganizavimo, jei nėra gauti visų paskolas, laidavimus ar garantijas suteikusių subjektų raštiški sutikimai.

Stambieji akcininkai, pasinaudodami turima balsų dauguma, bendrovių įstatuose neretai numatydavo punktus, ribojančius smulkių akcininkų turtines ir neturtines teises. Naujasis įstatymas uždraudė bendrovės įstatuose riboti Akcinių bendrovių įstatymu nustatytas akcininkų turtines ir neturtines teises bei numatyti bet kokias papildomas akcininkų turtines teises.

Smulkių akcininkų interesams ginti įstatyme buvo numatytos papildomos neturtinės teisės akcininko ar akcininkų grupės, kurios akcijos sudaro ne mažiau kaip 1/20 bendrovės įstatinio kapitalo. Pavyzdžiui, tokia akcininkų grupė turi teisę: susipažinti su visais stebėtojų tarybos ar valdybos protokolais, bendrovės sudarytais sandoriais, garantijomis, turto įkeitimų ir mainų sutartimis; paskirti savo atstovą visuotinio akcininkų susirinkimo protokolui pasirašyti; nustatyti privalomą slaptą balsavimą akcininkų susirinkime; iš anksto gauti dokumentus, susijusius su akcininkų susirinkimo darbotvarke; įtraukti į susirinkimo darbotvarkę siūlomą klausimą ir nutarimo dėl jo projektą; įtraukti į balsavimo sąrašus ir biuletenius siūlomos kandidatus į bendrovės valdymo organus, revizorius.

Akciniams, kurių akcijų nominali vertė ne mažesnė kaip 1/10 įstatinio kapitalo, buvo suteikta visuotinio akcininkų susirinkimo sušaukimo teisė, taip pat teisė skirti ekspertą bendrovės veiklai ir apskaitos dokumentams patikrinti, nustatyti, ar nėra nemokumo ar tyčinio bankroto požymių, ar nešvaistomas bendrovės turtas, nesudaromi nuostolingi sandoriai.

Priimant sprendimus svarbiausiais bendrovės veiklos klausimais (bendrovės įstatų kei-

timas ir papildymas, įstatinio kapitalo dydžio pakeitimas, bendrovės reorganizavimas ar likvidavimas, turtinių įnašų įvertinimų tvirtinimas, pirmumo teisės įsigyti bendrovės išleidžiamų akcijų visiems akcininkams nesuteikimas, nutarimo dėl pelno paskirstymo priėmimas, nutarimo dėl bendrovės turto perdavimo už įsiskolinimus priėmimas, sprendimų dėl nepaskirstytųjų rezervų priėmimas) nuo 2001-ųjų metų gegužės 1 dienos reikės jau ne 2/3, bet 3/4 akcininkų balsų daugumos. Šias nuostatas savo įstatuose turi numatyti ir jau vadovautis visos nuo 1998 metų liepos 1 dienos naujai steigiamos bendrovės.

4.2. Bendrovės pareigūnų atsakomybės už bendrovės veiklos rezultatus didinimas. Ginti teisėtus akcininkų interesus ir sudrausminti bendrovės pareigūnus turi padėti nauja įstatymo nuostata, numatanti, kad bendrovės valdymo organai neturi teisės priimti sprendimų ar atlikti kitų veiksmų, kurie pažeidžia bendrovės įstatus ar yra priešingi įstatuose nurodytiems bendrovės veiklos tikslams, akivaizdžiai viršija normalią gamybinę-ūkinę riziką, yra akivaizdžiai nuostolingi (prekių, paslaugų ar darbų pirkimas didesnėmis arba jų pardavimas mažesnėmis negu rinkos kainomis, bendrovės turto švaistymas) ar akivaizdžiai ekonomiškai nenaudingi. Akcininkams suteikta teisė apskusti teismui ne tik visuotinio akcininkų susirinkimo ir valdybos nutarimus, bet ir stebėtojų tarybos, administracijos vadovo sprendimus ar veiksmus, kurie pažeidžia įstatymus, bendrovės įstatus, turtines ir neturtines akcininko teises.

Piktnaudžiavimui tarnybine padėtimi sumažinti įstatymas numato, kad bendrovės valdybos pirmininkas ar kitas valdybos narys, ad-

ministracijos vadovas, negavęs stebėtojų tarybos, o jei jos nėra, – visuotinio akcininkų susirinkimo leidimo, neturi teisės steigti panašią veiklą besiverčiančios įmonės, taip pat nuosavybės teise valdyti, naudoti ar disponuoti daugiau kaip 1/3 įstatinio kapitalo sudarančias akcijas, būti kitos panašią veiklą besiverčiančios įmonės valdybos nariu ar administracijos vadovu arba įmonės, tęsiančios bendrovės gamybos ar paslaugų procesą ir produkcijos realizavimą, valdybos nariu ar administracijos vadovu.

Bendrovės pareigūnų atsakomybei padidinti įstatymas numatė, kad jei administracijos vadovas ar jo įgaliotas asmuo sudarė sandorį ar atliko kitus neteisėtus veiksmus, viršijusius normalią gamybinę-ūkinę riziką ir tuo bendrovei padarė žalos arba dėl to šie asmenys gauna tiesioginės ar netiesioginės naudos bendrovės ar jos akcininkų sąskaita, bendrovės akcininkai turi teisę teismine tvarka reikalauti atlyginti dėl tokio sandorio arba tokių veiksmų patirtą žalą.

4.3. Bendrovės teisių skolinis ir skolinti pinigų išplėtimas. Bendrovės stokoja finansinių išteklių investicijoms, apyvartinėms lėšoms, einamosioms išmokoms. Banko kreditų panaudojimą nuosavų lėšų stygiui kompensuoti riboja didelės palūkanos, sudėtingos lėšų skolinimosi procedūros. Bendrovių finansinių išteklių stygiaus problemų sprendimui palengvinti įsigaliojusi Akcinijų bendrovių įstatymo pataisa su tam tikromis išlygomis sudarė sąlygas bendrovėms skolintis lėšas ne tik iš bankų, bet ir iš kitų ūkio subjektų, savo akcininkų ir skolinti lėšas kitiems ūkio subjektams.

Įstatymo pataisa numato, kad bendrovė gali sudaryti sutartis, prisiimti įsipareigojimus,

skolinti pinigus bankams ir skolintis pinigų iš bankų, sudarydama paskolų sutartis, taip pat **skolintis pinigų iš kitų ūkio subjektų išleidama kredito vertybinius popierius**. Bendrovės, kuriose yra ne daugiau kaip 50 akcininkų, gali skolintis iš savo akcininkų už palūkanas, nustatomas sutartimi. **Bendrovė turi teisę skolinti pinigus ir kitiems ūkio subjektams įsigydama jų kredito vertybinius popierius**, jei tam paprasta balsų dauguma pritarė visuotinis akcininkų susirinkimas. **Bendrovė, skoldindama pinigų iš savo akcininkų, neturi teisės įkeisti jiems savo turto**. Paskolos sutarties sudarymo dieną nustatoma metinė palūkanų norma negali būti didesnė už vidutinę praėjusio ketvirčio LR Vyriausybės vertybinių popierių palūkanų normą. Bendra iš akcininkų ar kitų ūkio subjektų gautų paskolų ir paskolintų lėšų suma bendrovėje vienu metu negali viršyti jos nuosavo kapitalo. Akcininkų teisė skolinti pinigus akcinei bendrovei turi būti nustatyta tos bendrovės įstatuose. Akcininkams užtikrinamos lygios teisės skolinti pinigus bendrovei. Bendrovė neturi teisės skolinti pinigų kitiems asmenims, jeigu ji pati yra jų pasiskolinusi iš akcininkų ar kitų ūkio subjektų.

Šios įstatymo pataisos iš dalies liberalizuoja finansų rinką, padidina jos vidaus konkurenciją ir kartu padeda atpiginti kredito išteklius.

4.4. Valstybės paramos sunkioje finansinėje būklėje esančioms bendrovėms padidinimas – „bendrovių gelbėjimas“. Kai kurių bendrovių sunkią finansinę būklę lėmė įsisenėjusios skolos valstybės, savivaldybės, valstybinio socialinio draudimo biudžetams. Šių skolų problemos sprendimas, įstatymo pataisos autorių nuomone, leidžia bendrovėms nor-

malizuoti savo finansinę būklę, išvengti bankroto grėsmės ir išsaugoti darbo vietas. Kai kurių bendrovių nuosavybė buvo visuomeninės paskirties infrastruktūros objektai: keliai, ryšių linijos, šiluminiai ir energetiniai tinklai ir pan. Tokių objektų eksploatavimas brangiai kainuoja ir todėl bendrovėms kelia daug problemų. Tuo tarpu valstybė ar savivaldybė būna suinteresuotos perimti šiuos objektus savo nuosavybėn.

Sunkioje finansinėje būklėje esančioms bendrovėms „gelbėti“ Akcinių bendrovių įstatymas numatė, kad bendrovės už įsiskolinimus valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams gali atsiskaityti savo turimu turtu arba naujai išleidžiamomis bendrovės akcijomis. Bendrovėms, siekiančioms išvengti bankroto bylos iškėlimo, buvo suteikta teisė Vyriausybės nustatyta tvarka siūlyti už įsiskolinimus valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams atsiskaityti savo turtu. Vyriausybė, savivaldybė ar valstybinio socialinio draudimo valdyba atsiskaitymo turtu klausimą turi spręsti iki 2000 metų gruodžio 31 dienos. Jeigu toks skolų valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetui problemos sprendimo variantas bendrovei dėl kokių nors priežasčių nepriimtinas, ji gali pasinaudoti kita įstatymu suteikta galimybe – turimų skolų dydžiu padidinti savo kapitalą, išleisdama naujas akcijas, kurias už emisijos kainą, lygią akcijos nominaliai vertei, perduoti finansinių reikalavimų bendrovei turinčiai valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui ir tokiu būdu likviduoti turėtus įsiskolinimus. Šiuo atveju valstybė, savivaldybė ar valstybinis socialinis draudimas vietoje jiems priklausančių lėšų įsigyja atitin-

kamą kiekį sunkioje finansinėje būklėje esančios bendrovės akcijų. Įstatymas numatė, kad jei sunkioje finansinėje būklėje esanti bendrovė yra gavusi iš valstybės ar savivaldybės biudžeto lėšų valstybės ar savivaldybės investicinėms programoms finansuoti, tai bendrovės įstatinis kapitalas turi būti padidintas, išleidžiant naujas akcijas ir perduodant jas valstybei ar savivaldybei.

Bendrovės atsiskaitymas turtu už įšikolinimus valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams prieštarauja rinkos ekonomikos principams ir sukuria palankias sąlygas valdžios korupcijai ir įvairiems piktnaudžiavimams. Nesunku pastebėti, kad tuo atveju, kai numatomo perduoti valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui bendrovės turto reali kaina atitinka bendrovės skolų dydį, bendrovė turi galimybę tą turtą parduoti ir iš gautų įplaukų atsiskaityti už turimas skolas. Tokioms situacijoms siūloma įstatymo pataisa nereikalinga. Naujoji įstatymo pataisa tampa aktuali tik tada, kai numatomas perduoti už skolas bendrovės turtas neturi paklausos ir jo reali (rinkos) kaina yra mažesnė už bendrovės skolas. Todėl visiškai nestebina, kad įstatymas nenustatė perduodamo už skolas valstybei turto įvertinimo kriterijų ir tvarkos. Kartu įstatymo pataisa nedraudžia, kad perduodamo valstybei turto reali vertė būtų mažesnė už bendrovės skolas. Perduodamo už skolas turto kainos klausimo sprendimas faktiškai paliktas valdininkų nuožiūrai. Tokiu būdu yra įteisintas bendrovių dalinio atleidimo nuo jų skolų valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui mechanizmas, kurio akivaizdūs trūkumai sukūrė palankias sąlygas piktnaudžiavimams.

Įstatymo pataisa numato, kad visos be išimties bendrovės, įrodžiusios Vyriausybei sa-

vo sunkią finansinę būklę, įgyja teisę už įšikolinimus valstybei, savivaldybei siūlyti atsiskaityti savo turtu. Kurioms bendrovėms bus taikoma lengvata – spręs Vyriausybė ar jos įgaliota institucija, o tiksliau – valdininkai.

Bendrovių, kurioms bus leidžiama už skolas valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui atsiskaityti naujai išleidžiamomis bendrovės akcijomis, atrinkimo kriterijų įstatymas taip pat nereglementavo. Todėl įstatymas iš esmės leido visoms be išimties bendrovėms pasinaudoti šia lengvata. Suprantama, kad tokia galimybė pasinaudos toli gražu ne visos pageidavimus pareiškusios bendrovės. Ir vėl lieka neaišku, kas ir koku būdu nuspręs, leisti ar neleisti bendrovei už skolas atsiskaityti jos akcijomis.

Atsiskaitymų už skolas lengvatomis galės pasinaudoti tik vienos rūšies įmonės – bendrovės. Tuo pažeidžiamas vienodų sąlygų atsiskaitymams su valstybės, savivaldybių ar valstybinio socialinio draudimo biudžetais taikymo visų rūšių įmonėms principas.

Taigi Akcinių bendrovių įstatymo pataisa, viena vertus, sudarė sąlygas spręsti įšikolinusių valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui bendrovių finansinės būklės pagerinimo problemą, kita vertus – atvėrė plačias galimybes valdininkų korupcijai ir piktnaudžiavimams valstybės pajamomis, diskriminavo bendroves ir kitų rūšių įmones, kurioms įstatymo lengvata netaikoma arba kurios nesugebės patekti į lengvatą gaunančių bendrovių sąrašą. Pagal šią įstatymo pataisą valstybė, savivaldybės ir valstybinis socialinis draudimas tapo privilegijuotais bendrovių kreditoriais, turinčiais pirmenybės teisę be bankroto procedūros išieškoti skolas iš sunkioje finansinėje būklėje esančios bendrovės pirmiau už visus kitus kreditorius ir perimti paklausą turintį bendrovės turtą.

Įvertinant įstatymo pataisų trūkumus buvo siūloma atsisakyti įstatymo nuostatų, suteikiančių atskiroms bendrovėms teisę užskolos valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams atsiskaityti jų turimu kilnojamuoju ir nekilnojamuoju turto. Sunkioje finansinėje būklėje esančių bendrovių atsiskaitymo su valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetais problema spręsti tokiais būdais:

1) Bendrovė savarankiškai parduoda jai priklausantį turtą ir gautomis lėšomis padengia skolas valstybei, savivaldybei, valstybiniam socialiniam draudimui;

2) Valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo institucija, pageidaujanti įsigyti bendrovės, turinčios skolų valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams, turto, Vyriausybės nustatyta tvarka apie tai nurodo atsakingai už valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo mokesčių surinkimą institucijai. Pastaroji kreipiasi į teismą dėl skolų išieškojimo. Teismui priėmus sprendimą, valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui atstovaujanti institucija, suderinusi su bendrove, nurodo teismo antstoliui konkretų turtą, į kurį jis turi nukreipti išieškojimą. Turtą antstolis parduoda bendra tvarka ir gautomis lėšomis padengiamas bendrovės įsiskolinimas valstybei, savivaldybei ar valstybiniam socialiniam draudimui. Valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo institucijos, pageidaujančios įsigyti akcinės bendrovės turtą, dalyvaudamos turto pardavimo procedūroje kaip potencialūs jo pirkėjai garantuoja turto pardavimą ir tuo pačiu bendrovės įsiskolinimo padengimą. Tokiu būdu valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo institucija įsigyja jai reikalingą turtą, bendrovė likviduoja įsiskolini-

mus valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams, o atitinkami biudžetai gauna jiems priklausančias įplaukas, kurios, esant būtinybei, gali būti skiriamos biudžetinei valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo institucijai, įsigijusiai bendrovės kilnojamąjį ar nekilnojamąjį turtą, išlaidoms kompensuoti;

3) Bendrovių skolų grąžinimo terminai atidedami remiantis įstatymu, kuriame nustatyti: kriterijai, pagal kuriuos atrenkamos bendrovės, kurioms taikomas skolų atidėjimas; skolų grąžinimo atidėjimo terminai; palūkanų dydis ir kitos sąlygos. Atskiru įstatymu nustatomas bendrovių, kurioms taikomas skolų atidėjimas, sąrašas.

4.5. Valstybei, savivaldybei būtinų neturtinių teisių išsaugojimas bendrovėse po jų privatizavimo. Pagrindinis valstybinių įmonių veiklos efektyvumo padidinimo būdas yra **sėkmingas** jų privatizavimas, t. y. perdavimas privačiam sektoriui. Tačiau yra daug stambių įmonių, kurių veiklos stabilumas turi gyvybiškai svarbią reikšmę ūkiui, šalies socialinei būklei. Tai visų pirma natūralias monopolijas turinčios infrastruktūros įmonės: Lietuvos telekomas, geležinkeliai, energetinių, šiluminių tinklų, vandens tiekimo, energetikos įmonės. Privatizavus tokias įmones iškyla jų teikiamų paslaugų kainų bei galimo jų bankroto problemos. Todėl dar iki tokių įmonių privatizavimo valstybei reikia užsitikrinti teisinės galimybės pririnkus daryti įtaką šių įmonių veiklai taip, kad būtų išvengta skaudžių veiklos sutrikimo padarinių. Šioms problemoms spręsti Akcinių bendrovių įstatyme įteisintos vadinamosios specialiosios akcijos.

Įstatymas numato, kad specialiosios akcijos yra paprastosios vardinės akcijos, suteikiančios valstybei ar savivaldybei papildomų

neturtinių teisių. Specialiųjų akcijų statusas gali būti suteiktas (kai valstybė ar savivaldybė atsisako atskirų neturtinių teisių, kurias joms suteikia 2/3 (3/4) balsų bendrovės visuotiniame akcininkų susirinkime) bet kuriai (bet kurioms) valstybei ar savivaldybei nuosavybės teise priklausančiai akcijai (akcijoms) visuotiniame akcininkų susirinkime šio susirinkimo sprendimu. Šiuo atveju turi būti parduodama daugiau kaip 1/2 valstybei ar savivaldybei nuosavybės teise priklausančių akcijų ir bendrovės pagrindinė veikla turi atitikti bent vieną veiklos sričių, nustatytą transporto, energetikos, naftos ūkio, ryšių ir komunalinio ūkio sritis reglamentuojančiuose įstatymuose.

Bendrovės įstatuose specialiųjų akcijų valdytojams turi būti nustatyta teisė:

1) vetuoti visuotinio akcininkų susirinkimo sprendimus, jei svarstomi klausimai susiję su bendrovės akcijų, suteikiančių daugiau kaip 1/2 visų balsų, perdavimu, jei toks akcijų perdavimo apribojimas numatytas akcijų pardavimo ar akcininkų sutartyje arba tai susiję su specialiosios akcijos statusu, bendrovės veiklos sustabdymu, jos reorganizavimu ar likvidavimu, taip pat ir kitais klausimais, kurie gali būti numatyti atitinkamuose transporto, energetikos, naftos ūkio, ryšių ir komunalinio ūkio sritis reglamentuojančiuose įstatymuose ar akcininkų sutartyse;

2) pasisakyti kiekvienu visuotiniame akcininkų susirinkime svarstomu klausimu;

3) sušaukti visuotinį akcininkų susirinkimą ir siūlyti susirinkimo darbotvarkės klausimus ir sprendimų projektus.

Specialiųjų akcijų, suteikiančių tam tikras turtines ir neturtines teises tik dviem ak-

cininkams (valstybei ar savivaldybei), įteisinimas yra unikalus tuo, kad nesiderina su bendru akcinių bendrovių principu, numatančiu, kad akcininko turtines ir neturtines teises lemia tik jo turimų akcijų rūšis ir jų skaičius ir nepriklauso nuo to, kas yra akcijų savininkas. Specialiosios akcijos laikinai, eksperimento tvarka buvo įteisintos tik keliuose Europos šalyse. Informacija apie tokių eksperimentų pasiteisinimą yra labai ribota.

Specialiųjų akcijų taikymo praktika ateityje patvirtins arba paneigs jų įteisinimo tikslumą ir pagrįstumą. Įstatymo pataisas svarstant ir jas priimant buvo diskutuojami šie pagrindiniai momentai, keliantys abejonių dėl tokių akcijų įteisinimo reikalingumo:

1) Specialiųjų akcijų įteisinimas neapsaugo nuo įmonės savininkų sprendimų, vedančių prie valstybei reikšmingos įmonės bankroto ir tolesnio jos likvidavimo;

2) Valstybės, savivaldybės būtinoms neturtinėms teisėms išsaugoti specialiųjų akcijų neužtenka. Reikia papildomų pataisų transporto, energetikos, naftos ūkio, ryšių ir komunalinio ūkio sritis reglamentuojančiuose įstatymuose;

3) Įstatymo pataisose apsiribojama tik specialiųjų akcijų statuso suteikimo procedūra. Tuo tarpu ypač aktuali šių akcijų statuso pakeitimo procedūra – neregamentuota. Įstatyme nėra procedūros, kurios pagalba netgi esant būtinybei jų savininkas galėtų sutrumpinti nustatytą specialiųjų akcijų galiojimo trukmę;

4) Įstatymo pataisos, susijusios su specialiųjų akcijų įvedimu ir jų taikymu, yra aktuales tik keletui stambių, numatomų privatizuoti įmonių. Absoliučiai daugumai Akcinių

bendrovių įstatymu besivadovaujančių įmonių šios nuostatos tik apsunkina aktualaus įstatymo nagrinėjimą;

5) Užsienio verslininkams, kartu ir investuotojams specialiosios akcijos dažniausiai yra nemalonios naujovė. Specialiųjų akcijų valdytojo neturtinių teisių susiejimas su tam tikras ūkinės veiklos sritis reglamentuojančiais įstatymais dar labiau sukomplikuoja Akcinių bendrovių įstatymą ir kartu labai apsunkina investuotojų, ypač užsienio, apsisprendimą įsigyti kontrolinį akcijų paketą valstybės kontroliuojamose įmonėse, kuriose numatoma išleisti specialiąsias akcijas.

Atsižvelgiant į šiuos svarbius momentus įstatymo iniciatoriams buvo siūloma atsakyti specialiuųjų akcijų įvedimo. Valstybei būtinų neturtinių teisių išsaugojimą numatomose privatizuoti strateginėse įmonėse buvo siūloma spręsti tokiu būdu: arba pasilikti valstybės, savivaldybės nuosavybėje atitinkamą bendrovės akcijų paketą, arba iki įmonės privatizavimo priimti specialų įstatymą kiekvienai privatizuojamai strateginei bendrovei atskirai. Tokiame įstatyme būtų nustatyti bendrovės valdymo, veiklos, reorganizavimo ir jos likvidavimo, taip pat ir jos teikiamų paslaugų kainų kontrolės ypatumai, užtikrinantys valstybei, savivaldybei būtiną neturtinių teisių išsaugojimą bendrovėje po jos privatizavimo.

5. Akcinių bendrovių įstatymui – ES standartus

Lietuvos siekis įsitraukti į Europos Sąjungos ekonominę erdvę ir tapti jos nare lemia ūkinę veiklą reglamentuojančių teisės aktų keitimą ir tobulinimą kryptis. Visose ES šalyse akcinių bendrovių veiklą reglamentuojantys

teisės aktai privalo atitikti ES direktyvas [5]. Rengiant Akcinių bendrovių įstatymo pataisas ir tuo labiau atnaujintas įstatymo redakcijas visada būdavo nagrinėjama ir pagal galimybes atsižvelgiama į ES šalių praktiką. Todėl absoliuti dauguma galiojančio Akcinių bendrovių įstatymo nuostatų, išskyrus keletą minėtų momentų, iš esmės atitinka ES direktyvas. Pažymėtina, kad keletas esminių neatitikimų ES direktyvoms atsirado po to, kai buvo priimta antroji Akcinių bendrovių įstatymo pataisų grupė [3]. Tai akivaizdžiai laikinos nuostatos, kurias jau artimiausiu metu iš įstatymo reikės pašalinti.

Pirmiausiai reikės atsisakyti paskutinėje Akcinių bendrovių įstatymo redakcijoje priimtų specifinių nuostatų, susijusių su sunikioje finansinėje būklėje esančių bendrovių „gelbėjimu“. Teisė atsiskaityti su valstybės, savivaldybių biudžetais ir valstybiniu socialiniu draudimu turimu turtu arba naujai išleidžiamomis akcijomis ES šalių praktikoje netaikoma ir todėl artimiausiu metu bus reikalingos atitinkamos įstatymo pataisos.

Nemažai problemų kelia nauja Akcinių bendrovių įstatymo nuostata, įteisinusi (siekiant išsaugoti valstybės, savivaldybės tam tikras neturtines teises įmonėse po jų privatizavimo) specialiąsias akcijas. Geriausias šios problemos sprendimo būdas – panaikinti specialiųjų akcijų statusą pakeičiant tokias akcijas tradicinių rūšių akcijomis.

Paskutinėje Akcinių bendrovių įstatymo redakcijoje panaikintas iki tol galiojęs bendrovės reorganizavimo būdas, kai iš tęsiančios veiklą bendrovės atskiriama jos dalis, kuri jungiama prie kitos bendrovės arba iš kurios steigama nauja bendrovė. Direktyvos tokių ben-

drovės reorganizavimo būdų taikyti nedraudžia, tačiau griežtai reglamentuoja reorganizavimo procedūras. Prisitaikant prie ES direktyvų reikės vėl grįžti prie ankstesnės įstatymo redakcijos ir papildyti ją direktyvose numatytais reikalavimais.

ES direktyvose yra numatytas minimalaus akcinės bendrovės įstatinio kapitalo (77/91/EEC 6 str.) reikalavimas, kuris skiriasi nuo dabar galiojančio. (Dabar minimalus akcinės bendrovės įstatinis kapitalas – 100 tūkst. litų.) Todėl turės būti priimta įstatymo pataisa ir įtvirtinta nuostata, kad akcinės bendrovės įstatinis kapitalas būtų ne mažesnis kaip 150 tūkst. litų.

Naujai steigiamose akcinėse bendrovėse neretai susiduriama su problemomis, kaip įsigyti turto iš bendrovės steigėjų, taip pat gauti nepiniginių (turtinių) įnašų. Galimiems piktnaudžiavimams sumažinti ES direktyvose yra numatyta, kad toks turto pardavimo sandoris įsigalioja tik tada, kai visuotinis akcininkų susirinkimas, išnagrinėjęs nepriklausomų ekspertų ataskaitą, parengtą pagal Įmonių registro įstatymu nustatytą tvarką, kurioje yra privaloma išvada apie įsigyjamo turto vertės atitikimą apmokėjimo už jį dydžiui, patvirtina sandorį (77/91/EEC 11 str. ir 77/91/EEC 3 str.). Šios nuostatos nebuvimas sąlygojo ir dar dabar sąlygoja įvairius piktnaudžiavimus, ypač steigiant bendras su užsienio partneriais įmones.

ES direktyvose daug dėmesio skiriama ūkio subjektų „skaidrumui“, t. y. siekiama, kad ūkio partneriai turėtų galimybę disponuoti jiems būtina informacija apie ūkio partnerių teisinę registraciją ir jos ypatumus. Direktyvose numatyta, kad užsienio bendrovės filialas savo dokumentuose ir laiškuose privalo

nurodyti registrą, kuriame vedama filialo byla, ir jo adresą (89/666/EEC 4, 10 str.).

Ypač dideli reikalavimai keliami įmonių registru. Pagal direktyvas kiekvienai registre įregistruotai bendrovei turi būti vedama byla, kurioje kaupiami duomenys ne tik apie įmonės būklę jos įregistravimo metu, bet ir bendrovės veiklos metiniai balansai, metinės pelno (nuostolių) ataskaitos (68/151/EEC 2 str.), taip pat esminių bendrovės veiklos įvykių dokumentai (nepiniginių įnašų įvertinimo ekspertų ataskaitos (77/91/EEC 10 str.); visuotinio akcininkų susirinkimo protokolai apie nutarimus keisti bendrovės įstatinį kapitalą (77/91/EEC 25 ir 30 str.), išleisti konvertuojamas obligacijas (77/91/EEC 25 str.), reorganizuoti bendrovę; bendrovės reorganizavimo projektai ir ekspertų ataskaitos apie reorganizavimo projektų įvertinimą (78/855/EEC 6 str., 82/891/EEC 4 str.) ir kt. Direktyvos numato, kad visi juridiniai ir fiziniai asmenys, pateikę prašymą bendrovės įstatus įregistruoti registro tvarkytojui, gali gauti bendrovės byloje esančių dokumentų kopijas (68/151/EEC 3 str.). Reikalavimai bendrovėms pateikti informaciją įmonių registru turi būti atitinkamai reglamentuoti ir Akcinių bendrovių įstatyme.

Dar yra galiojančio Akcinių bendrovių įstatymo nuostatų ir direktyvų, reglamentuojančių bendrovių reorganizavimą, skirtumų. Bendrovės reorganizavimo metu, manipuliuojant jos turtu ir įsipareigojimais, gali būti padaryta žala bendrovės kreditoriams, jos darbuotojams. Todėl neatsitiktinai daug ES direktyvų skirta reglamentuoti bendrovių reorganizavimo procedūras. Pavyzdžiui, direktyva numato, kad kai skaidomos bendrovės ir kuris nors įsipareigojimas pagal reorganizavimo

projektą yra priskirtas vienai iš bendrovių, už šį įsipareigojimą atsako ta bendrovė. Tačiau tuo atveju, kai ji neįvykdo įsipareigojimo ar jo dalies, už šį įsipareigojimą (ar neįvykdytą jo dalį) solidariai atsako visos kitos po reorganizavimo veikiančios bendrovės. Ši bendrovių atsakomybė ribojama nuosavų aktyvų, paskirtų kiekvienai bendrovei pagal reorganizavimo projektą dydžiu (82/891/EEC 12 str.). Šios direktyvos įteisinimas laiku būtų leidęs išvengti didžiulę žalą padariusių tyčinių sprendimų, kai reorganizuojant bendroves visi jų įsipareigojimai buvo perduodami bankrotui pasmerktoms jų dalims. Direktyvos taip pat numato privalomą akcininkų informavimą apie reorganizavimo projektą (78/855/EEC 11 str.), papildomas garantijas reorganizuojamų bendrovių kreditoriams (78/855/EEC 13 str.).

Galiojantis Akcinių bendrovių įstatymas reglamentuoja darbuotojų, taip pat ir žemės ūkio produkcijos gamintojų, akcijas, jų įsigijimo, cirkuliacijos ypatumus. Direktyvos tokių akcijų nenumato, ir todėl ateityje šis straipsnis turės būti panaikintas.

Direktyvos reglamentuoja bendrovių konvertuojamųjų obligacijų išleidimo, jų pardavimo tvarką (77/91/EEC 25 str.). Veikiantiam Akcinių bendrovių įstatyme bendrovių konvertuojamosios obligacijos nenumatytos ir šią padėtį būtina ištaisyti.

Siekiant užtikrinti Akcinių bendrovių įstatymo ir ES direktyvų atitikimą, reikia atitinkamai reglamentuoti bendrovės teisę supirkti savo akcijas ir įsigyti bendrovei įtakos turinčios kitos bendrovės akcijų (92/101/EEC 1 str.).

Reikia taip pat daugelio kitų Akcinių bendrovių įstatymo straipsnių pataisų. Iš esmės

reikalinga nauja, ketvirtoji Akcinių bendrovių įstatymo redakcija. Tai atitinka mūsų ūkio interesus ir yra būtina sąlyga Lietuvai siekiant narystės Europos Sąjungoje.

Išvados

Lietuvoje veikia įvairios rinkos ekonomikai charakteringos ūkininkavimo formos. Svarbiausias vaidmuo ūkio gyvenime tenka akcinėms ir uždarosioms akcinėms bendrovėms. Bendrovių veiklą, tuo pačiu ir bendrą šalies ekonomikos raidą labai daug lėmė įmonių veiklos teisinio reglamentavimo trūkumai. Akcinių bendrovių raida parodė, kad kiekvienas įstatymo, teisės akto netikslumas ar spraga deformuoja ūkio gyvenimą: arba sumažina įmonės materialų ir finansinių išteklių panaudojimo efektyvumą ir kartu jos pajamas, arba sudaro prielaidas nesąžiningu būdu, pažeidžiant kitų ūkio subjektų, valstybės interesus didinti įmonės pajamas ir netgi pasisavinti įmonės turtą, lėšas. Viso ūkio požiūriu tai yra negatyvu.

Reformų laikotarpiu ekonominiai santykiai vystosi labai dinamiškai ir todėl priimti įstatymai greitai „pasensta“. Todėl pasiekus tam tikrą išsivystymo pakopą subręsta būtinybė atitinkamai tobulinti įstatymus ir teisės aktus. Gilias rinkos ekonomikos tradicijas turinčios šalys yra sukaupusios didžiulę patirtį įvairių ūkininkavimo formų teisinio reglamentavimo srityje, kuria galima ir reikia pasinaudoti. Deja, dėl rinkos santykių išsivystymo lygių skirtumo net ir palyginti tobulų užsienio šalių įstatymų ir teisės aktų negalima mechanškai perkelti ir taikyti.

LR akcinių bendrovių įstatymas buvo priimtas 1990 07 30. Iki tol dominavusios vals-

tybinės įmonės buvo pakeistos valstybinėmis akcinėmis įmonėmis, kur valstybei priklausė daugiau kaip 50 procentų akcijų. Valdymo teisė šiose įmonėse buvo perduota privatiems akcininkams ir įmonių darbuotojams. Jų atsakomybė už įmonių veiklos rezultatus nebuvo numatyta. Įmonės veikė neefektyviai, buvo piktnaudžiaujama jų turtu ir pajamomis. Akcinių bendrovių įstatymas 1994 07 05 buvo iš esmės atnaujintas, valstybinės akcinės įmonės reorganizuotos į akcines bendroves.

Ūkio gyvenimo praktika parodė, kad akcininkų ir ypač smulkiųjų akcininkų turtinės ir neturtinės teisės bei bendrovių kreditorių tei-

sės yra nepakankamos, nepakankama bendrovės pareigūnų veiklos kontrolė ir atsakomybė už bendrovės veiklos rezultatus. Trūkumams pašalinti 1998 04 17 Akcinių bendrovių įstatymas buvo atitinkamai pakeistas. Be to, akcinėms bendrovėms suteikta teisė už įsiskolinimus valstybės, savivaldybės ar valstybinio socialinio draudimo biudžetams atsiskaityti savo turtu arba akcijomis. Buvo įteisintos specialiosios akcijos, suteikiančios valstybei papildomas neturtines teises privatizuotose įmonėse. Šios nuostatos neatitinka ES direktyvų ir artimiausiu metu turės būti pašalintos.

Literatūra

1. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. LR AT ir LR AT Prezidiumo dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. T. 1. P. 257.
2. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žinios, 1994. Nr. 55-1046.
3. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žinios, 1998. Nr. 36-961.
4. Bivainis J., Šimėnas A. Akcinės bendrovės: įstatymas ir komentaras. Vilnius, 1994.
5. ES direktyvos akcinėms bendrovėms. Vilnius: Ūkio ministerija, 1998.
6. Įmonių įstatymas. LR AT ir LR AT Prezidiumo dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. T. 1. P. 133.

7. Lietuvos Respublikos įmonių rejestro duomenys. Vilnius: Ūkio ministerija, 1998.
8. Lietuvos statistikos metraštis. Vilnius, 1997. P. 108.
9. Lithuanian economic reforms: practice & perspectives. Vilnius: Margi raštai, 1997.
10. Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. Vilnius: Pradai, 1996.
11. Valstybinių įmonių įstatymas. LR AT ir LR AT Prezidiumo dokumentų rinkinys. Vilnius, 1991. T. 2. P. 72.
12. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių įmonių įstatymas // Žinios, 1994. Nr. 102-2049.

DEVELOPMENT OF STOCK COMPANIES

Summary

A variety of forms of managing economy has become characteristic for Lithuania due to the functioning of market economy. The biggest role in the economic life is played by the joint-stock and close companies. The activities of the companies and at the same time general economic activity in the country are affected by the pitfalls in legal regulation of company activities. The development of the joint-stock companies has shown that each inaccuracy or flaw of a legal act

deforms economic life by either decreasing efficiency of utilisation of material and financial resources of the company and at the same its income or gives it all necessary preconditions for increasing the income of the company in a dishonest way by violating the interests of other economic entities and those of the state and even by appropriating the property and funds of the company. It is a negative trend with the view of economy on the whole.

Economic relations undergo a very dynamic development during the time of the reforms, therefore, the laws adopted are subject to rapid „ageing.“ Consequently, the necessity matures to improve laws and legal acts respectively upon reaching certain stage of development. The countries which have deep traditions of market economy have accumulated a lot of experience in legal regulation of all forms of economic activity, which could and has to be used. Unfortunately, due to the differences in the level of market relations development even the comparatively perfect foreign laws and legal act cannot be mechanically transposed and applied.

The Law on Joint-Stock Companies of the Republic of Lithuania was adopted on 30 July 1990. State-owned enterprises which had dominated until that time were replaced by state-owned stock companies where the state owned more than 50 per cent shares. The right to govern in these enterprises was granted to private shareholders and employees of the enterprises, whereas the liability for the outcome

of activity has not been provided for the latter. The enterprises operated inefficiently and their property and income were misappropriated. The Law on Joint-Stock Companies of 5 July 1994 was basically amended and the state joint-stock companies were reorganised to joint-stock companies.

The practice of economic life has shown that property and non-property rights of shareholders, particularly of those small, are insufficient as well as the control over the activities of the company's management and liability for the performance of the company. To remove deficiencies, the Law on Joint-Stock Companies was correspondingly amended on 17 April 1998. Moreover, the joint-stock companies have received the right to pay their debts to the state budget with their property and shares. In addition, special shares have been legitimised, which grant the state additional non-property rights in the privatised enterprises. These provisions fail to comply with the EU directives and, thus, should be revoked in the immediate future.

Įteikta 1998 metų gegužės mėn.